

УДК 37.017

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-1.19>

М. І. Гагарін

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ЖИТТЄВИЙ ПРОСТІР ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено сутність поняття «виховна система закладу загальної середньої освіти», «життєвий простір виховної системи»; проаналізовано погляди науковців з цієї проблематики.

Метою статті є визначення та аналіз сутності життєвого простору виховної системи закладу загальної середньої освіти.

Виховну систему школи визначено як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, концепція, завдання, суб'єкти (учні, педагоги, батьки), життєвий простір (системоутворююча діяльність, спілкування, відносини, управління, самоуправління, взаємодія), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення у фізичній, психічній, соціальній і духовній сферах.

Наголошується на необхідності ефективної взаємодії виховної системи із середовищем, що розширює діапазон виховних впливів і перетворює середовище на дієвий засіб формування і розвитку особистості учня.

Виокремлено способи взаємодії виховної системи школи та середовища з метою використання його потенціалу (диференціація, інтеграція, генерування, педагогізація).

У статті схарактеризовано життєвий простір як один з основних компонентів виховної системи закладу загальної середньої освіти, що уможливорює її (систему) буття та характеризується як цілісна соціально-педагогічна структура.

Формування життєвого простору виховної системи передбачає проєктування його структури, логіки розвитку на основі чітких концептуальних позицій, а також об'єднання зусиль всіх учасників освітньої діяльності для вирішення поставлених завдань.

Робиться висновок, що феномен життєвого простору виховної системи тлумачиться як складне та багатомірне явище, а створення та функціонування сучасних виховних систем у закладах загальної середньої освіти є потребою часу.

Для реалізації мети використано методи аналізу філософської, педагогічної літератури, порівняння, систематизації, узагальнення інформації.

Ключові слова: *виховна система, виховна система закладу загальної середньої освіти, середовище, виховне середовище, виховний простір, життєвий простір виховної системи.*

Постановка проблеми. Розвиток виховних систем сучасних закладів загальної середньої освіти значною мірою детермінується взаємодією із середовищем та формуванням освітнього простору.

Як зазначається у програмі «Нова українська школа», у поступі до цінностей нова парадигма виховання визначає дитину як суб'єкт і мету виховання, спрямовує на усвідомлення виховання як соціально-педагогічного явища, зростання виховного потенціалу освітнього середовища та проєктування цілісного виховного простору закладу освіти [1, с. 3].

Відповідно, актуалізується проблема розвитку особистості в межах простору виховної системи школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику становлення та розвитку освітнього, виховного, освітньо-виховного простору закладу освіти досліджували Н. Касярум,

В. Ковальчук, К. Приходченко, Н. Селіванова, А. Ясвін та ін. [2; 3; 4; 5; 6].

Дослідниця А. Цимбалару розглядає сутність поняття «освітній простір», підходить до його структурування та механізми створення [7].

Науковці В. Оржеховська та Т. Федорченко досліджують розбудову виховних систем в умовах превентивного виховного середовища закладу загальної середньої освіти [8].

Однак потребує дослідницької уваги характеристика простору виховної системи.

Мета статті. Головна мета статті полягає у визначенні та аналізі сутності життєвого простору як компонента виховної системи.

Виклад основного матеріалу. У категоріально-понятійному апараті виховання широко використовуються низка схожих, але не ідентичних понять – «освітній простір», «виховне

середовище», «виховний простір», «освітньо-виховний простір» та ін.

Безперечно, середовище необхідно розглядати як вже існуючу реальність, а виховний простір може бути створений шляхом педагогізації середовища. Середовищний підхід у теорії виховних систем визначається як сукупність теоретичних положень і дій із середовищем, що перетворює його на дієвий засіб управління процесами формування і розвитку особистості учня. Виховна система встановлює зв'язок з оточуючою навколишньою та соціальною дійсністю, розширює діапазон виховних впливів.

На думку В. Ясвіна, середовище дає змогу учням задовольнити їх потреби і стимулювати до активного життєвиявлення. Відповідно, науковець виділяє чотири базових типи освітнього середовища: «догматичне освітнє середовище», «творче освітнє середовище», «виховуюче середовище», «розвиваюче середовище» [6].

В. Созонов наголошує на зв'язку середовища, психіки і поведінки, що підвищує ефективність освітнього процесу [9].

Автори програми «Нова українська школа» в поступі до цінностей розглядають виховне середовище закладу загальної середньої освіти як середовище безпосереднього і опосередкованого впливу на особистість у сукупності матеріального та духовного забезпечення освітнього процесу, що забезпечує сприятливі умови для особистісного і соціального розвитку учнів, розкриття їх здібностей, збагачення позитивного досвіду міжособистісної взаємодії, ціннісно орієнтованої діяльності [1, с. 15].

Дослідниця В. Ковальчук тлумачить творче освітньо-виховне середовище як порівняно цілісну частину реальної взаємодії педагогів, батьків, учнів, соціуму, яка виражає спільний творчий пошук шляхів нівелювання дії негативних чинників розвитку школяра, оптимізації його зростання як носія кращого духовного досвіду людства. Основними завданнями при цьому є надання допомоги учню в набутті життєво необхідних знань та вмінь: приймати рішення, застосовувати нові сучасні інформаційні технології, бути мобільним, здатним успішно адаптуватися до складних постійно змінюваних умов реального світу. До характеристик освітньо-виховного середовища, на думку В. Ковальчук, належать:

- складність (кількість складників, що впливають на функціонування організації та інтенсивність взаємодії між ними);
- динамічність (кількість змін середовища в одиницю часу та подібність змін);
- невизначеність середовища (кількість інформації про компоненти та зміни в середовищі, її якість та визначеність) [3, с. 61–62].

Дослідники К. Приходченко Т. Люріна, Н. Капаціна виокремлюють параметри творчого

освітньо-виховного середовища школи, що дають змогу всебічно і ґрунтовно здійснювати аналіз різних моделей: принцип колективного характеротворення; позитивна емоційна насиченість; толерантність та безцінність, рольова нерегламентованість, децентрованість, наявність креативних зв'язків; спрямованість на перебування в процесі (тут і тепер); проблемність та образно-інформаційна збагаченість; метакогнітивність; критичність; інтегративна діяльність; груповий характер використання [4].

Як стверджує Ю. Конаржевський, взаємодіючи з середовищем, виховна система зберігає цілісність та забезпечує розвиток такими шляхами:

- виховна система може пристосовуватись до зовнішнього середовища, змінюючи структуру, параметри, перебудовуючи системні процеси, але зберігаючи власну сутність та цілісність;

- високоорганізована виховна система може змінювати, вдосконалювати зовнішнє середовище, пристосовуючи його (середовище) для досягнення власних цілей [10, с. 8].

Виховну систему закладу загальної середньої освіти розглядаємо як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, концепція, завдання, суб'єкти (учні, педагоги, батьки), життєвий простір (*системоутворююча діяльність, спілкування, відносини, управління, самоуправління, взаємодія*), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення у фізичній, психічній, соціальній і духовній сферах.

Безперечно, взаємодія виховної системи із середовищем потребує використання його потенціалу, виховних можливостей. До способів означеної взаємодії належать:

- диференціація середовища – виокремлення компонентів середовища з метою їх діагностики, прогнозування виховних можливостей;

- інтеграція середовища – включення у виховний процес складників середовища, що відповідають меті та завданням виховної системи;

- генерування середовища – природній шлях реалізації виховного потенціалу середовища, що передбачає об'єднання виховних можливостей середовища та виховної системи;

- педагогізація середовища – вплив виховної системи на середовище з метою розкриття його виховного потенціалу, забезпечення вдосконалення та взаємодії.

На думку Н. Селіванової, заклад освіти у процесі розв'язання виховних завдань будує відносини з навколишнім середовищем за одним із можливих варіантів:

- прагне пристосувати середовище до власних потреб;

- адаптується до середовища;

– відбувається взаємоприспосовування закладу освіти і середовища на основі спільних характеристик [5, с. 60].

Зазначимо, що можливості реалізації першого варіанту є обмеженими, адже середовище і виховний простір закладу освіти не можуть бути абсолютно ідентичними.

Водночас певна адаптація до середовища є завжди; виховний простір будується з урахуванням особливостей середовища, однак середовище не може впливати на процес виховання лише позитивно.

Найбільш життєздатним є варіант створення виховного простору на основі взаємних змін, спільних характеристик, що дає змогу максимально врахувати специфіку розвитку особистості та зробити відносини закладу освіти і середовища динамічними.

Поділяємо точку зору Л. Новикової про те, що середовище можна зробити виховуючим, перетворити середовище у виховний простір за умов інтеграції позитивних можливостей середовища та активної діяльності учасників виховної системи [11].

Цілеспрямоване освоєння навколишнього середовища уможливорює створення єдиного виховного простору.

На думку А. Цимбалару, простір є формою існування об'єктивної реальності, виражає відношення між об'єктами, визначає порядок їх розташування, щільність, площину, структуру та характеризує форми і траєкторії руху матерії [7].

На наш погляд, доречніше використовувати поняття «життєвий простір», адже учасники виховної системи мають змогу активно діяти, насичують часовий параметр простору, організують власну життєдіяльність, максимально сприятливу для самореалізації і самоствердження особистості. Розглядаємо життєвий простір як один з основних компонентів виховної системи закладу освіти, що уможливорює її (систему) буття та характеризується як цілісна соціально-педагогічна структура (системоутворююча діяльність, спілкування, відносини між учасниками виховної системи, управління, самоуправління, взаємодія).

Формування життєвого простору виховної системи не може здійснюватись стихійно; воно передбачає проектування структури простору, логіки розвитку на основі чітких концептуальних позицій, об'єднання зусиль всіх учасників освітньої діяльності для вирішення поставлених завдань. Йдеться, насамперед, про розробку цілісної концепції, що визначає базові цілі життєвого простору, програмує стратегічне бачення основ їх реалізації, а також чіткий діагностичний інструментарій, спроможний комплексно визначити рівень розвитку виховного простору відповідно до поставлених цілей, що трансформуються в показники якості. Чітко розуміючи завдання життєвого простору

та критерії їх реалізації, можна проектувати зміст, що буде розподілений у різних видах та формах освітньої діяльності, визначити адекватне процесуально-технологічне, методичне забезпечення його практичної ефективної реалізації.

Висновки і пропозиції. Отже, ефективна взаємодія виховної системи закладу загальної середньої освіти та середовища уможливорює створення та розвиток дієвого життєвого простору як компонента виховної системи.

Створення та функціонування сучасних виховних систем у закладах загальної середньої освіти є потребою часу.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. До перспективних напрямів досліджень цієї проблематики належать, зокрема, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, сучасних теоретико-методологічних підходів до проектування та моделювання життєвого простору виховної системи школи.

Список використаної літератури:

1. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.
2. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття. *Витоки педагогічної майстерності*. 2013. Випуск 12. С. 107–113.
3. Ковальчук В.А. Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2016. 514 с.
4. Приходченко К.І., Люріна Т.І., Капаціна Н.М. Творче освітньо-виховне середовище: теоретичне дослідження дефініції *Наукові записки Донецького національного технічного університету*. 2014. № 1 (15) Ч. 1. С. 177–183.
5. Селиванова Н.Л. Воспитание в современной школе: от теории к практике. Москва, 2010. 211 с.
6. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва, 2001. 365 с.
7. Цимбалару А.Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 41–50.
8. Оржеховська В.М., Федорченко Т.Є. Технології розбудови виховної системи загальноосвітнього навчального закладу. Кіровоград, 2014. 172 с.
9. Созонов В.П. Воспитательная система и способы ее реализации. *Народное образование*. 2006. № 9. С. 196–201.
10. Степанов Е.Н. Персонифицированная система воспитания ребенка: первоначальные представления. *Классный руководитель*. 2017. № 3. С. 5–17.
11. Новикова Л.И. Воспитание как педагогическая категория. *Педагогика*. 2000. № 6. С. 32–33.

Gagarin M. Living space as a component of the educational system of the institution of general secondary education

The article highlights the essence of the concept of “educational system of general secondary education”, “living space of the educational system”; the views of scientists on this issue are analyzed.

The purpose of the article is to determine and analyze the essence of the living space of the educational system of general secondary education.

The educational system of the school is defined as a set of interconnected and interdependent main components (educational goal, concept, tasks, subjects (students, teachers, parents), living space (system-forming activities, communication, relations, management, self-government, interaction), which constitutes a holistic socio-pedagogical structure and provides in the process of its functioning and development of formation, realization and self-realization of the individual, his life in the physical, mental, social and spiritual spheres.

Emphasis is placed on the need for effective interaction of the educational system with the environment, which expands the range of educational influences and turns the environment into an effective means of forming and developing the student’s personality.

The ways of interaction of the educational system of the school and the environment in order to use its potential (differentiation, integration, generation, pedagogization).

The article characterizes the living space as one of the main components of the educational system of the institution of general secondary education, which enables its (system) of existence and is characterized as a holistic socio-pedagogical structure.

The formation of the living space of the educational system involves the design of its structure, the logic of development on the basis of clear conceptual positions, as well as the joint efforts of all participants in educational activities to solve problems.

It is concluded that the phenomenon of living space of the educational system is interpreted as a complex and multidimensional phenomenon, and the creation and functioning of modern educational systems in general secondary education is a need of the time.

To achieve this goal, methods of analysis of philosophical and pedagogical literature, comparison, systematization, generalization of information were used.

Key words: *educational system, educational system of general secondary education institution, environment, educational environment, educational space, living space of educational system.*